

Ekonomске posljedice globalnih pandemija na EU i Hrvatsku

Aurer, Anita

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics and Business in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:686970>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Anita Aurer

**EKONOMSKE POSLJEDICE GLOBALNIH PANDEMIJA
NA EU I HRVATSKU**

Završni rad

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Anita Aurer

**EKONOMSKE POSLJEDICE GLOBALNIH PANDEMIJA
NA EU I HRVATSKU**

Završni rad

Kolegij: Hrvatsko i Europsko gospodarstvo

JMBAG: 0010235971

e-mail: anitaaurer@gmail.com

Mentor: Prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

Osijek, 2024.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Faculty of Economics and Business in Osijek

University Undergraduate Study Programme Economics and Business

Anita Aurer

**ECONOMIC CONSEQUENCES OF GLOBAL
PANDEMICS FOR THE EU AND CROATIA**

Final paper

Osijek, 2024.

IZJAVA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
PRAVU PRIJENOSA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA
OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI
DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na vlastitim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna trajnom pohranjivanju i objavljivanju mog rada u Institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, Repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom Repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. Izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan s dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Anita Aurer

JMBAG: 0010235971

OIB: 05332366540

e-mail za kontakt: anitaaurer@gmail.com

Naziv studija: Ekonomski fakultet u Osijeku

Naslov rada: Ekonomske posljedice globalnih pandemija na EU i Hrvatsku

Mentor/mentorica rada: Prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

U Osijeku, 2024. godine

Potpis Anita Aurer

Ekonomске posljedice globalnih pandemija na EU i Hrvatsku

SAŽETAK

Završni rad ima za cilj istražiti utjecaj ekonomskih i ali i ostalih kriza (zdravstvenih) na gospodarstvo zemalja s posebnim naglaskom na posljednju pandemiju izazvanu virusom COVID-19. Pri tome, istraživački se naglasak stavlja na ekonomske posljedice po RH i EU27, kao i odrednice ekonomske politike u kriznim razdobljima (primjerice, NPOO). Pokušat će se odgovoriti na pitanje „na koji način je članstvo RH u EU doprinijelo gospodarskoj stabilnosti, otpornosti i jačanju konkurentnosti?“ uzimajući u obzir ekonomske politike, uključujući NPOO, oblikovane i primijenjene kako bi se suočile s ekonomskim izazovima kriza. A sve to u kontekstu konkretnih mjera potpore gospodarstvu, fiskalne politike, monetarne politike te politike zapošljavanja i socijalne zaštite. Globalna pandemija COVID-19, koja je započela krajem 2019. godine, izazvala je jednu od najvećih kriza u modernom vremenu, sa značajnim posljedicama za svijet, posebno za Europsku uniju i Hrvatsku. Pandemija je dovela do ozbiljnih ekonomskih posljedica, uključujući pad bruto domaćeg proizvoda (BDP), povećanje nezaposlenosti i značajne proračunske deficite u EU. Industrije poput turizma i malih i srednjih poduzeća doživjele su drastične gubitke, dok su zdravstveni sustavi pokazali svoje slabosti, naglašavajući potrebu za boljom koordinacijom politika na razini EU. Ovaj završni rad istražuje ekonomske posljedice COVID-19 na Europsku uniju i Hrvatsku, analizirajući utjecaj na gospodarstva, tržišta rada i socijalne aspekte. Također, razmatra se strategije oporavka i buduće politike koje bi mogle pomoći u ublažavanju posljedica pandemije i pripremi za buduće krize.

Ključne riječi: pandemija, EU, Hrvatska, gospodarstvo

ABSTRACT

The final paper aims to examine the impact of economic and other crises (health) on the economy of countries, with particular attention to the recent pandemic caused by the COVID-19 virus. At the same time, the research focuses on the economic consequences for the Republic of Croatia and the EU27, as well as the determinants of economic policy in times of crisis (e.g. NPOO). It attempts to answer the question: "To what extent has the Republic of Croatia's membership in the EU contributed to economic stability, resilience and strengthening competitiveness?", taking into account the economic policies, including the NPOO, that have been developed and applied to address the economic challenges of the crisis. And all this in the context of specific measures to support the economy, fiscal policy, monetary policy and employment and social protection policy. The global COVID-19 pandemic, which began at the end of 2019, has caused one of the biggest crises of modern times, with significant consequences for the world, especially for the European Union and Croatia. The pandemic has led to severe economic consequences, including a decline in gross domestic product (GDP), an increase in unemployment and significant budget deficits in the EU. Sectors such as tourism and small and medium-sized enterprises have suffered drastic losses, while healthcare systems have shown their weaknesses, underlining the need for better policy coordination at EU level. This thesis examines the economic consequences of COVID19 for the European Union and Croatia and analyzes the impact on the economies, labor markets and social aspects. It also looks at recovery strategies and future policy measures that could help mitigate the effects of the pandemic and prepare for future crises.

Keywords: pandemic, EU, Croatia, economy

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA RADA	2
3. EKONOMSKE KRIZE I NJIHOV UTJECAJ NA GOSPODARSTVO	3
3.1. Pojam krize	3
3.2. Povijesni pregled ekonomskih kriza	5
3.3. Uzroci i utjecaj krize na tržište	6
3.4. Upravljanje krizom	8
4. UTJECAJ PANDEMIJE NA HRVATSKO GOSPODARSTVO	11
4.1. Pojava bolesti uzrokovane Covid 19 virusom	11
4.2. Utjecaj pandemije na gospodarske sektore	15
4.3. Programi i mjere za gospodarski oporavak.....	18
4.4. Utjecaj na poduzetništvo.....	20
4.5. Utjecaj na vanjsku trgovinu	22
5. EKONOMSKE POLITIKE U KRIZNIM RAZDOBLJIMA	27
5.1. Uloga članstva Republike Hrvatske u Europskoj uniji u promicanju gospodarske stabilnosti, otpornosti i konkurentnosti.....	29
6. ZAKLJUČAK.....	32
LITERATURA.....	33
POPIS SLIKA.....	36
POPIS TABLICA.....	36
POPIS KRATICA I SIMBOLA	36

1. UVOD

Ekonomске krize imaju duboke i višestruke utjecaje na gospodarstva, utječući na sve, od individualnih sredstava za život do dinamike globalne trgovine. Posljedice takvih kriza mogu biti trenutne i dugotrajne, a razumijevanje tih utjecaja ključno je za razvoj učinkovitih odgovora i strategija za oporavak. Globalna pandemija COVID-19, koja je počela krajem 2019. godine, predstavlja jednu od najvećih kriza koje je svijet iskusio u modernom vremenu. Njezine ekonomske posljedice osjećaju se širom svijeta, a posebno su vidljive u Europskoj uniji i Hrvatskoj. Ova kriza je izazvala duboke promjene u ekonomskim strukturama, poslovnim praksama i svakodnevnom životu milijuna ljudi. U Europi, koja je bila težište pandemije u nekoliko navrata, države su se suočile s izazovima koje su imale dalekosežne posljedice na njihove ekonomije, tržišta rada i društvene strukture.

Za Europsku uniju, pandemija je donijela teške udarce po gospodarstvima država članica, uzrokujući pad bruto domaćeg proizvoda (BDP), povećanje nezaposlenosti i značajne proračunske deficite. Mnoge industrije, posebno one koje ovise o putovanjima i turizmu, kao i sektor malog i srednjeg poduzetništva, doživjele su drastične gubitke. Osim toga, pandemija je otkrila slabosti u zdravstvenim sustavima i pokazala potrebu za većim naporima u koordinaciji politika na razini EU.

Hrvatska, kao članica EU, nije bila izuzeta od tih globalnih posljedica. Ekonomski učinci pandemije na Hrvatsku uključuju ozbiljan pad u ključnim sektorima kao što su turizam i ugostiteljstvo, koji su od posebne važnosti za nacionalno gospodarstvo. S obzirom na svoju visoku ovisnost o turizmu, Hrvatska se suočila s značajnim smanjenjem prihoda i ozbiljnim izazovima u očuvanju radnih mjesta. Također, pandemija je naglasila potrebu za reformama u zdravstvenom sustavu i bržim prilagodbama u javnoj upravi i ekonomskim politikama.

U ovom završnom radu istražiti će se ekonomske posljedice globalne pandemije COVID-19 na Europsku uniju i Hrvatsku, s posebnim naglaskom na specifične izazove i prilagodbe koje su obje regije morale poduzeti. Analizirat će se utjecaj na gospodarstva, tržišta rada i socijalne aspekte, te će se razmotriti strategije oporavka i buduće politike koje bi mogle pomoći u ublažavanju posljedica i pripremi za buduće krize.

2. METODOLOGIJA RADA

Završni rad ima za cilj analizirati ekonomske posljedice globalnih pandemija, posebno se fokusirajući na Europsku uniju (EU) i Hrvatsku. U izradi ovog rada korištene su različite metode istraživanja i analize, koje su omogućile sveobuhvatan uvid u temu. Svi korišteni izvori, bilo u tiskanoj ili digitalnoj formi, a metode primijenjene u radu uključuju:

1. Sveobuhvatan pregled postojeće literature, uključujući akademske radove, izvješća o politici i studije slučaja, proveden je kako bi se identificirali obrasci i teme povezane s ekonomskim učincima pandemija.
2. Ekonomski pokazatelji analizirani su pomoću deskriptivne statistike kako bi se istaknuli trendovi i obrasci tijekom vremena, uspoređujući razdoblja prije pandemije, pandemije i razdoblja nakon pandemije.

Važno je naglasiti kako je u izradi ovog završnog rada bilo ograničenja u dostupnosti podataka u stvarnom vremenu, potencijalne pristranosti u kvalitativnim intervjuima i evoluirajuću prirodu pandemija i njihove dugoročne ekonomske učinke. Ta se ograničenja rješavaju razmatranjem širokog raspona izvora podataka i stalnim ažuriranjem nalaza kako nove informacije postaju dostupne. Korištenjem ovih metoda, rad pruža sveobuhvatan i detaljan uvid u ekonomske posljedice globalne pandemije na Europsku uniju i Hrvatsku, te nudi korisne smjernice za buduće politike i strategije oporavka.

3. EKONOMSKE KRIZE I NJIHOV UTJECAJ NA GOSPODARSTVO

3.1. Pojam krize

Ekonomsku krizu se može objasniti i prikazati kroz najveće poremećaje i poteškoće na financijskim tržištima koje obilježavaju ekstreman pad cijena imovine i urušavanje pojedinih financijskih kompanija. Ekonomske krize često dovode do značajnog pada BDP-a, budući da poduzeća smanjuju poslovanje ili se potpuno zatvaraju zbog smanjene potražnje, poremećenih opskrbnih lanaca ili financijskih ograničenja. Tijekom kriza poduzeća često smanjuju ulaganja u nove projekte, istraživanje i razvoj. Ovo smanjenje ulaganja može usporiti tehnološki napredak i inovacije, koji su ključni pokretači dugoročnog gospodarskog rasta. Ovo smanjenje gospodarske aktivnosti može rezultirati dugotrajnom recesijom ako se ne riješi učinkovitim političkim mjerama.

Krize često dovode do povećane volatilnosti na financijskim tržištima jer neizvjesnost u pogledu budućnosti potiče rasprodaje na burzama i fluktuacije vrijednosti valuta. Ova volatilnost može potkopati povjerenje ulagača i učiniti poskupljivim za tvrtke pristup kapitalu putem tržišta kapitala ili duga. Stoga, ekonomska kriza uvelike utječe na međunarodni bankarski sustav pa tako i na funkcioniranje određenih država i njihove platežne sposobnosti. Kada govorimo o ekonomskoj ili financijskoj krizi možemo zapravo govoriti i o financijskoj nestabilnosti općenito. To je jedan tijek gdje se duže skupljaju negativnosti tj. slabosti koje onda iziđu na površinu te djeluju negativno. Možemo isto tako reći da je pojam financijske krize jednostavno gubitak novčanog bogatstva, tu dolazi do gubitka imovine, propadanja poslovanja ili poduzeća (Felton i Reinhart, 2011).

Poslovna kriza može se definirati kao neplanirani i neželjeni proces ograničenog trajanja, koji ima ograničene mogućnosti utjecaja na organizaciju te šteti njezinim primarnim ciljevima. Ishod ovakve situacije obično je neizvjestan i dvosmislen, što dodatno otežava upravljanje njome. Krizni menadžment predstavlja proces kojim se organizacija suočava s ometajućim i neočekivanim događajima koji prijete da nanesu štetu organizaciji ili njezinim dionicima. Jedan od najneposrednijih učinaka ekonomske krize je porast nezaposlenosti. Poduzeća suočena sa smanjenom potražnjom mogu otpustiti radnike ili zaustaviti zapošljavanje, što dovodi do viših stopa nezaposlenosti. To

može imati povratne učinke jer smanjena potrošačka potrošnja dodatno usporava gospodarsku aktivnost.

Cilj kriznog menadžmenta je minimalizirati štetu koju kriza može uzrokovati, no važno je napomenuti da se krizni menadžment ne odnosi samo na odgovor na krizu nakon što se dogodi. Umjesto toga, riječ je o sveobuhvatnom procesu koji uključuje pripremu i planiranje kako bi se organizacija mogla uspješno nositi s krizom prije nego što ona uopće nastupi (Tipurić i suradnici, 2012).

Kriza se može opisati kao neočekivana i neplanirana situacija ili prijetnja koja iznenada nastaje, prijeteci stabilnosti i opstanku poslovanja. To je događaj koji ugrožava same temelje organizacije i zahtijeva brzu i odlučnu reakciju. Upravljanje krizom je proces kojim se takvim događajima ili prijetnjama učinkovito upravlja i rješava. Krizne situacije karakterizira manjak vremena i potreba za donošenjem promptnih i učinkovitih odluka. Kriza može stvoriti osjećaj gubitka kontrole unutar organizacije, što može dodatno pogoršati situaciju (Tipurić i suradnici, 2012).

Upravo zbog toga, krizni menadžment mora biti brz, učinkovit i fleksibilan kako bi mogao odgovarati na nove izazove i šokove koji se mogu pojaviti tijekom krize. Ključna je sposobnost kriznog menadžmenta da organizaciju izvede iz nepovoljne situacije kroz motivaciju i inspiraciju zaposlenika, čime se povećava njihova otpornost i sposobnost prilagodbe promjenama.

Kriza je različite vrste i prirode i podrazumijeva različite odgovore, a time i različite načine njezina upravljanja. Slijede glavne vrste kriza (Sučević, 2010):

- Financijska kriza,
- Tehnološka kriza,
- Kriza zlonamjernosti,
- Prirodna kriza.

U budućnosti bi moglo biti ključno za menadžere da implementiraju nove pristupe kriznom upravljanju koji kombiniraju specijaliziranu stručnost sa ekspanzivnim, apstraktnim razmišljanjem. Menadžeri mogu prepoznati moguće krizne okolnosti i poduzeti mjere za smanjenje rizika od krize kontinuiranim procjenjivanjem unutarnjih ranjivosti i vanjskih prijetnji.

Krize mogu dovesti do promjena u gospodarskoj strukturi, budući da su određene industrije pogođene jače od drugih. Na primjer, tijekom pandemije COVID-19, sektori

poput putovanja i ugostiteljstva suočili su se sa značajnim izazovima, dok su sektori tehnologije i e-trgovine napredovali. Ove promjene mogu dovesti do dugoročnih promjena na tržištima rada i ekonomskim prioritetima. Kao odgovor na ekonomske krize, vlade obično povećavaju potrošnju kako bi potaknule gospodarstvo. To može dovesti do viših razina javnog duga jer se vlade zadužuju za financiranje paketa poticaja i programa socijalne skrbi. S vremenom, visoke razine duga mogu opteretiti javne financije i ograničiti buduće opcije fiskalne politike. Krize mogu dovesti do inflacije ili deflacije, ovisno o specifičnim okolnostima. Na primjer, šok ponude mogao bi dovesti do inflatornih pritisaka jer roba postaje sve manja, dok bi šok potražnje mogao dovesti do deflacije jer potrošnja pada. Oba scenarija mogu destabilizirati gospodarstvo i zakomplicirati monetarnu politiku. Ekonomske krize često pogoršavaju socioekonomsku nejednakost. Ranjivo stanovništvo, poput radnika s niskim primanjima i marginaliziranih zajednica, obično je najteže pogođeno gubitkom posla i smanjenjem prihoda. To može povećati postojeće jazove u bogatstvu i mogućnostima, što dovodi do društvenih nemira i poziva na reformu politike. Krize mogu poremetiti globalnu trgovinu smanjenjem potražnje za izvozom i stvaranjem prepreka trgovini. To može biti zbog protekcionističke politike, logističkih izazova ili promjena u ponašanju potrošača. Trajni pad globalne trgovine može usporiti gospodarski oporavak, osobito za gospodarstva koja ovise o izvozu.

3.2. Povijesni pregled ekonomskih kriza

Ekonomija je oduvijek bila podložna promjenama i turbulencijama, a ekonomske krize su povijesno predstavljale značajne trenutke koji su oblikovali gospodarske i društvene strukture. Povijest ekonomskih kriza nudi dragocjen uvid u dinamiku ekonomskih sustava i njihove odgovore na šokove, te uči nas kako društva mogu bolje upravljati budućim izazovima.

Jedna od prvih velikih ekonomskih kriza bila je Tulipanska kriza u Nizozemskoj u 17. stoljeću. Ova kriza je nastala zbog spekulacija u vezi s cijenama tulipana, koje su dosegle nerealno visoke razine. Kada su cijene naglo pala, kriza je rezultirala financijskim gubicima i ekonomskim posljedicama koje su se osjetile širom zemlje. Ovaj događaj često se navodi kao primjer prvog dokumentiranog balona na tržištu i propasti njegove vrijednosti (Stiglitz, 2009).

Sljedeći važan trenutak bio je Velika depresija koja je započela krajem 1929. godine. Uzrokovana slomom burze u New Yorku, ova globalna ekonomska kriza dovela je do dramatičnih padova u proizvodnji, visoke stope nezaposlenosti i općeg ekonomskog stagniranja. Velika depresija nije utjecala samo na ekonomsku, već i društvenu dimenziju, utjecajući i na životne uvjete milijuna ljudi diljem svijeta. Odgovor na krizu uključivao je brojne reforme, uključujući New Deal u Sjedinjenim Američkim Državama, koji je imao za cilj obnovu i restrukturiranje ekonomije te pružanje socijalne sigurnosti (Sachs, 2007).

U postratnom razdoblju 1970-ih godina, svijet je svjedočio novoj ekonomskoj krizi, poznatoj kao naftna kriza. Ova kriza nastala je zbog drastičnog porasta cijena nafte, koju su uzrokovali politički i ekonomski konflikti u regiji Bliskog Istoka. Ovaj porast cijena doveo je do visoke inflacije, smanjenja ekonomskog rasta i globalne recesije. Razvoj alternativnih izvora energije i promjene u politici energetske sigurnosti postale su ključne komponente globalne ekonomske strategije nakon ove krize.

Početak 21. stoljeća, svijet je ponovno suočen s velikom ekonomskom krizom, poznatom kao globalna financijska kriza iz 2008. godine. Ova kriza, koja je započela u Sjedinjenim Američkim Državama zbog kolapsa tržišta hipotekarnih kredita i bankovnih institucija, brzo se proširila na globalnu ekonomiju (Stiglitz, 2009). Kriza je uzrokovala veliki pad u financijskim tržištima, visoku stopu nezaposlenosti i recesiju u mnogim zemljama. Kao odgovor na ovu krizu, mnoge države su implementirale sveobuhvatne ekonomske politike i reforme, uključujući spasilačke pakete za banke i druge ključne sektore, kao i reforme u regulaciji financijskih tržišta.

Povijesni pregled ekonomskih kriza pokazuje da su te krize neizbježan dio ekonomskih ciklusa i da imaju duboke i dugotrajne posljedice na društva i ekonomije. Svaka kriza donosi vlastite izazove i zahtijeva specifične odgovore, ali također pruža prilike za naučiti iz prošlih pogrešaka i poboljšati ekonomsku otpornost. Učenje iz povijesti omogućuje boljim razumijevanjem dinamike tržišta i stvaranje strategija za ublažavanje budućih ekonomskih šokova.

3.3. Uzroci i utjecaj krize na tržište

Govoreći o krizi koja se danas događa, može se reći da je to sveukupna kriza suvremene civilizacije. Čovječanstvo je uvijek prolazilo kroz krize, bile one vjerske, moralne, političke ili ekonomske. Svi imaju dobar osjećaj da se nešto veliko događa, da

prijeti velika depresija, kao loše iznenađenje u svijetu punom obećanja. Ako je tržište najbolji mehanizam za raspodjelu dragocjenih resursa, samo ono nije u stanju stvoriti zakonske uvjete potrebne za to, niti osigurati punu upotrebu sredstava za proizvodnju.

Kako bi tržišno društvo učinkovito funkcioniralo, nužno je da pravna država jamči pravo vlasništva, nameće pravila tržišnog natjecanja i stvara potražnju, kroz pristojne plaće i javni red; to podrazumijeva političku intervenciju, ako je moguće demokratsku, a ne totalitarnu - za preraspodjelu dohotka i bogatstva. Kako bi ova kriza ostala samo prolazna nesreća, vrijeme je da izmjerimo kakvim ljudskim, financijskim i tehnološkim resursima raspolažemo (Tipurić, 2012).

Kada su ekonomske i financijske informacije ravnomjerno raspoređene tako da su dostupne svima u isto vrijeme, ako financijska tržišta svijeta postanu prirodno uravnotežena kroz stanje planetarnog zakona; ako posao bankara postane mučan i dosadan, ako su stvarni zahtjevi za kontrolom rizika i likvidnošću postavljeni na svjetskoj razini, ako su određeni sustavi nagrađivanja i odvajanje tržišnih i bankarskih aktivnosti obveza da onaj tko druge izlaže riziku preuzme vlastiti udio u tom riziku, ako se ekološki održivi javni radovi postave na planetarnoj razini, što je dosad učinjeno samo u nekim zemljama - možemo pronaći izlaz iz krize

Simptomi su signali koji mogu ukazivati na moguću krizu ili čak predvidjeti njezinu pojavu. Pravovremeno prepoznavanje ovih signala, u kombinaciji s odgovarajućim preventivnim mjerama i pravodobnim kurativnim aktivnostima, može značajno ublažiti učinke već postojeće krize ili čak spriječiti njezino nastajanje. Stoga je ključno da se takvi signali ne zanemaruju, podcjenjuju ili ignoriraju, iako ih ne treba brkati sa stvarnim uzrocima krize. Razlog tome je što simptomi mogu imati različite uzroke; oni mogu signalizirati krizu, a da pritom nisu njezin izravni uzrok. Dakle, simptomi služe prvenstveno kao upozorenje na nadolazeću krizu (Yordanova, 2020).

Simptomi se manifestiraju kroz financijske i ekonomske pokazatelje, čiji trendovi reflektiraju funkcioniranje i razvoj organizacije. Simptomi krize mogu biti prvi znakovi negativnih trendova, kao što su smanjenje održivosti tih trendova, poslovni sukobi, razvoj financijskih poteškoća i drugi povezani čimbenici. Postoji jasna veza između rizika i uzroka kriznih situacija: rizik je posljedica određenog uzroka, koji je opet posljedica drugog uzroka, stvarajući lanac događaja. Razvoj situacija prema obrascu "uzroci rizika - krizna situacija - neželjene posljedice" predstavlja logičan proces koji omogućuje prepoznavanje potencijalne prijetnje krize i procjenu stvarnih šteta (posljedica) koje mogu nastati (Yordanova, 2020). Još veći rizik čini ako tvrtka ne primijeti znakove upozorenja

ili ih ignorira, jer u pravilu uvijek postoji niz znakova ranog upozorenja koji se javljaju prije krize.

3.4. Upravljanje krizom

Upravljanje kriznim situacijama poznato je kao planiranje i rješavanje bilo kakvih remetilačkih ili neočekivanih hitnih događaja koji utječu na dionike vaše tvrtke, klijente, osoblje i prihode. To je taktično korištenje tehnika namijenjenih pomoći organizaciji u suočavanju s iznenadnim i teškim događajem.

Cilj kriznog menadžmenta je smanjiti štetu koju kriza može učiniti. To ipak ne znači da su odgovor na krizu i upravljanje međusobno zamjenjivi. Umjesto toga, krizni menadžment temeljita je procedura koja se provodi prije krize. Prakse za krizni menadžment koriste se prije, tijekom i nakon krize (Sučević, 2010). Cilj je omogućiti sredstva i načine da bi organizacija preživjela i oporavila se od neočekivanih i razarajućih situacija. Počevši od zaštite ljudi i sigurnosti zaposlenika, bez obzira na vrstu krize. Također, krizni menadžment nastoji minimizirati gubitak materijalne imovine, podataka i resursa, čime se smanjuju ukupni negativni učinci. Bitna je i komunikacija koja pomaže u suzbijanju pogrešnih informacija i panike te pomaže u održavanju povjereja među zemljama.

Upravljanje problemom trovanja Tylenol cijanidom iz 1982. godine na području Chicaga od strane Johnson & Johnsona smatra se početkom područja kriznog upravljanja. Tvrtka je odmah povukla sve kapsule Tylenola u zemlji, a dostupni su besplatni artikli u pakiranju zaštićenom od otvaranja. Utjecaj na dioničare smanjen je kao posljedica brze i učinkovite reakcije tvrtke, a brend se oporavio i napredovao (Yordanova, 2020).

Ovaj primjer pokazuje koliko je važno brzo reagirati, biti transparentan te staviti sigurnost ljudi ispred svega. Johnson & Johnson osim što je povratio povjerenje potrošača, postavio je i nove industrijske standarde za sigurnost pakiranja lijekova. Time se značajno poboljšala sigurnost u farmaceutske proizvode.

Danas krizni menadžment koriste gotovo sva velika poduzeća, neprofitne organizacije i organizacije javnog sektora. Jedan od najvažnijih koraka u osiguravanju da tvrtka može reagirati na neplanirane katastrofe je razvoj, vježbanje i ažuriranje strategije upravljanja krizom.

Kako bi osigurali da su tim i krizni voditelji dobro pripremljeni. Slijede ključni koraci u procesu upravljanja krizom. Potreba za kriznim menadžmentom priprema tvrtku za nesreću ili nepredviđeni incident. Možete smanjiti utjecaj krize na vaše osoblje i poslovanje ako imate strategiju. Manja je vjerojatnost dugoročne štete kada je tim na odgovarajući način pripremljen za neočekivano.

Proces rješavanja krize kako bi se umanjili njezini učinci i dalo vremena organizaciji da se oporavi i krene dalje poznat je kao krizni menadžment. Identifikacija i procjena mogućih kriznih okolnosti, kreiranje unaprijed planiranih akcija i uspješna implementacija tih odgovora kada kriza nastane, dio su kriznog menadžmenta (Tipurić i suradnici, 2012).

Sposobnost predviđanja i pripreme za moguće krize, kao i sposobnost uspješnog odgovora i upravljanja krizama kada se dogode, neophodni su za učinkovito upravljanje krizama. To zahtijeva korištenje specijalističkog znanja, ekspanzivno razmišljanje, stalnu evaluaciju, korištenje nekoliko pogleda i koordinaciju s vanjskim stranama.

Osim upravljanja krizom, upravljanje krizom također može uključivati poduzimanje preventivnih radnji, kao što je prepoznavanje mogućih slabih točaka i provođenje strategija upravljanja kriznim rizikom. Tijekom godina stvoreno je nekoliko različitih strategija upravljanja krizom. Metoda nepredviđenih situacija, koja podrazumijeva stvaranje pripremljene reakcije na određenu krizu na temelju njezine vjerojatnosti i mogućeg utjecaja, jedna je od često korištenih strategija. Situacijski pristup još je jedna strategija koja uključuje prilagođavanje reakcije jedinstvenim značajkama krize kako se razvija (Tipurić i suradnici, 2012).

Učinkovito upravljanje krizama uključuje i odgovor na krizne događaje i usvajanje preventivnih mjera za izbjegavanje kriza. Možda postoji strategija kriznog komuniciranja za upravljanje ugledom organizacije i održavanje povjerenja dionika tijekom krize, kao i za otkrivanje mogućih ranjivosti i poduzimanje mjera opreza za smanjenje opasnosti od krize. Kako bi tvrtka ozdravila i krenula naprijed nakon krize, učinkovito upravljanje krizom od strane menadžera je ključno. Predviđanjem i planiranjem mogućih kriznih okolnosti, stvaranjem unaprijed planiranih rješenja i uspješnim provođenjem tih radnji kada se kriza pojavi, menadžeri igraju ključnu ulogu u kriznom menadžmentu. Menadžeri će možda trebati upotrijebiti različite sposobnosti i stručnost kako bi se nosili s krizama, uključujući široko apstraktno razmišljanje, opsežno tehničko znanje i sposobnost analize i prilagođavanja promjenjivim okolnostima. Za zajedničko rješavanje izazova, menadžeri će također možda trebati zatražiti pomoć stručnjaka unutar i izvan tvrtke koji imaju

različita stajališta. Možda će također morati surađivati s vođama zajednice i predstavnicima vlasti.

Uspostava kriznog centra može pomoći organizaciji da koordinira svoj odgovor na krizu. Sposobnost predviđanja i pripreme za moguće krize, kao i sposobnost učinkovitog odgovora na krize i upravljanja njima kad se pojave, neophodni su za učinkovito upravljanje krizama od strane menadžera. To bi moglo uključivati korištenje specijalističkog znanja, ekspanzivno razmišljanje, stalnu evaluaciju, korištenje nekoliko pogleda i suradnju s vanjskim stranama (Tipurić i suradnici, 2012).

Kako bi se umanjili učinci kriza i omogućilo poduzeću da se oporavi i krene dalje, poduzeća moraju imati planove za upravljanje i odgovor na njih. Financijske krize, ekološke katastrofe, tehnološki zastoji i problemi s reputacijom samo su neki od različitih načina na koje organizacija može doživjeti krizu.

Ove vrste kriza mogu imati značajan negativan učinak na tvrtku, uključujući novčane gubitke, štetu reputaciji, gubitak klijentele te pravne i regulatorne posljedice. Sposobnost predviđanja i pripreme za moguće krize, kao i sposobnost uspješnog odgovora i upravljanja krizama kada se dogode, neophodni su za učinkovito upravljanje krizama. To zahtijeva korištenje specijalističkog znanja, ekspanzivno razmišljanje, stalnu evaluaciju, korištenje nekoliko pogleda i koordinaciju s vanjskim stranama. Tijekom godina stvoreno je nekoliko različitih strategija upravljanja krizom.

Metoda nepredviđenih situacija, koja podrazumijeva stvaranje pripremljene reakcije na određenu krizu na temelju njezine vjerojatnosti i mogućeg utjecaja, jedna je od često korištenih strategija. Situacijski pristup još je jedna strategija koja uključuje prilagođavanje reakcije jedinstvenim značajkama krize kako se razvija.

Zaključno, ekonomske krize predstavljaju značajne izazove, ali također predstavljaju prilike za reforme i inovacije. Kreatori politika, poduzeća i zajednice moraju surađivati kako bi riješili trenutne učinke i postavili temelje za otporniju i održiviju ekonomsku budućnost. Izgradnja čvrstih sigurnosnih mreža, poticanje ekonomske diversifikacije i ulaganje u kritičnu infrastrukturu ključne su strategije za ublažavanje učinaka budućih kriza. U nastavku se analizira utjecaj pandemije na hrvatsko gospodarstvo.

4. UTJECAJ PANDEMIJE NA HRVATSKO GOSPODARSTVO

4.1. Pojava bolesti uzrokovane Covid 19 virusom

Globalne pandemije značajno su utjecale na gospodarstva diljem svijeta, uključujući gospodarstva Europske unije (EU) i Hrvatske. Učinci su višestruki, utječu na različite sektore od zdravstva do trgovine i zapošljavanja. Epidemije i pandemije ne dolaze i odlaze samo, one utječu na gospodarstvo i društvo. Na primjer, epidemija ranih 1830-ih, kada je Francusku (i druge dijelove srednje Europe) teško pogodila kolera, a bolnice su bile pretrpane pacijentima čije bolesti liječnici nisu mogli objasniti.

Dok je epidemija izbrisala najmanje 3% Parižana u prvom mjesecu, doprinijela bi industrijskoj revoluciji u Francuskoj. Također je povećao političku nestabilnost i društvenu nejednakost, pri čemu je pandemija najviše pogodila siromašne u gradu, dok su bogatiji iskoristili svoju uštedevinu i resurse za preseljenje iz gradova pogođenih pandemijom i smanjili svoju interakciju sa zajednicom (Buheji i suradnici, 2020).

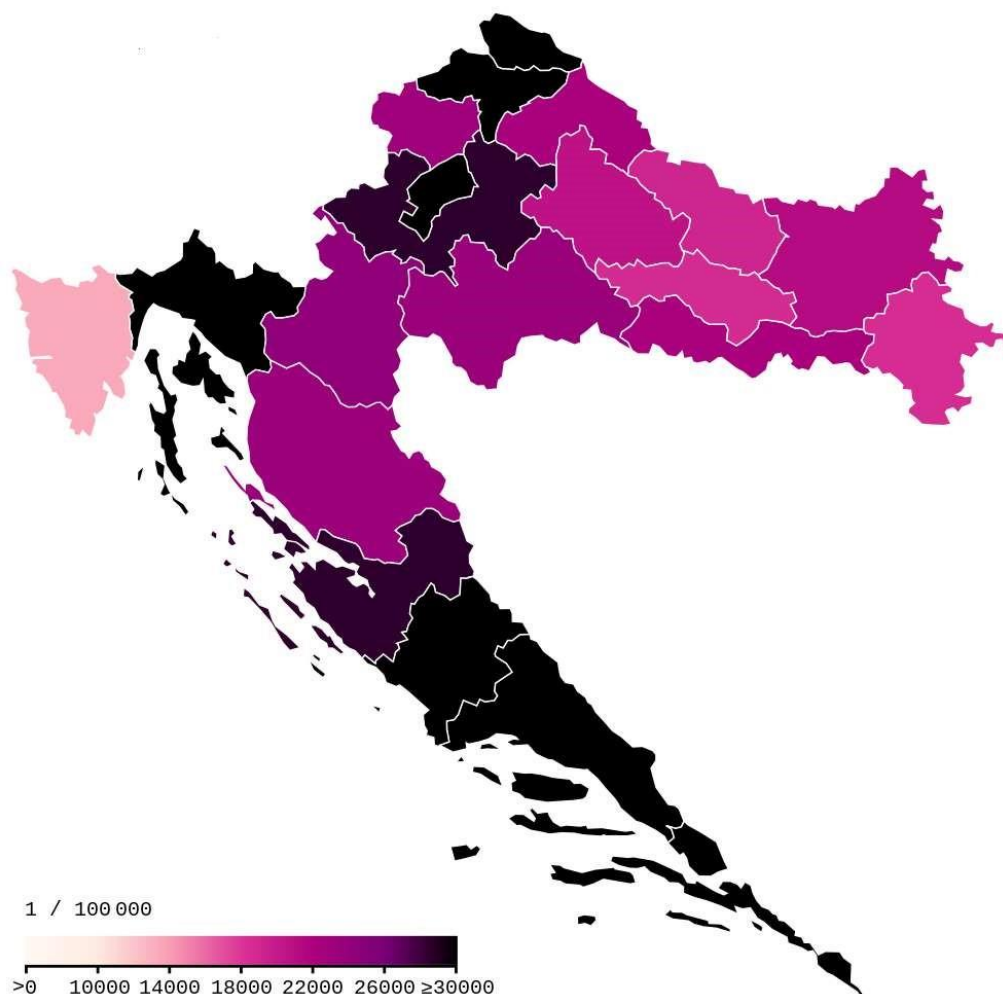
Španjolska gripa zahvatila je većinu Europe i Sjedinjenih Država 1918. Iako je zarazila 500 milijuna ljudi - otprilike trećinu svjetske populacije u to vrijeme - ubila je između 20 i 50 milijuna ljudi u četiri uzastopna vala, uključujući oko 675 000 Amerikanaca (Buheji i suradnici, 2020). Provedba raznih ograničenja razlikovala se u gradovima i zemljama: povjerenik za zdravstvo grada New Yorka, na primjer, naredio je tvrtkama da se otvaraju i zatvaraju u postupnim smjenama kako bi se izbjegla pretrpanost u podzemnoj.

EU, kao glavno globalno trgovinsko središte, doživjela je značajne poremećaje u svojim opskrbnim lancima tokom (i nakon) posljednje svjetske pandemije izazvane koronavirusom. Nitko nije ostao pošteđen. Često se ističe kako je pandemija COVID-19 bila jedna od najdubljih recesija od Drugog svjetskog rata. Oporavak je bio neujednačen, a neke su se države članice brže oporavljale zbog različitih razina ekonomske otpornosti i strategija upravljanja. Zdravstveni sustavi diljem EU-a bili su pod velikim pritiskom, što je dovelo do povećane potrošnje za zdravstvo. To je istaknulo potrebu za jačom zdravstvenom infrastrukturom i koordiniranim javnozdravstvenom politikom u državama članicama. Nezaposlenost je značajno porasla tijekom pandemije jer su se poduzeća suočavala sa zatvaranjima ili smanjenim poslovanjem. Posebno su pogođeni sektori poput putovanja, turizma, ugostiteljstva i maloprodaje. Fleksibilni radni aranžmani i modeli rada na daljinu postali su sve prisutniji, trajno mijenjajući dinamiku

radne snage. Kako bi se suprotstavio gospodarskom padu, EU je proveo opsežne mjere fiskalnog poticaja, poput plana oporavka EU sljedeće generacije, kako bi pomogao državama članicama. Europska središnja banka (ECB) također je uvela monetarne politike poput programa kupnje imovine kako bi osigurala likvidnost i stabilizirala financijska tržišta. Ujedno, pandemija je ubrzala digitalnu transformaciju unutar EU-a kako su se poduzeća i usluge preselile na internet. Ovaj je prijelaz doveo do dugoročnih promjena u načinu na koji poduzeća posluju, povećavajući važnost digitalne infrastrukture i kibernetičke sigurnosti.

Pandemija COVID-19 u Hrvatskoj rezultirala je s 1.309.728 potvrđenih slučajeva COVID-19 i 18.687 smrtnih slučajeva (HZJZ, 2024). Prvi slučaj u Republici Hrvatskoj zabilježen je u Zagrebu 25. veljače 2020. godine, kada je pacijent koji je došao iz Italije bio pozitivan na testu. Istog dana potvrđen je i drugi slučaj povezan s prvim. U ožujku 2020. zabilježen je niz slučajeva u brojnim hrvatskim gradovima. 12. ožujka prijavljen je prvi oporavak, a 18. ožujka potvrđena je prva smrt od virusa (Čavrak, 2021). Hrvatsko gospodarstvo, uvelike ovisno o turizmu, bilo je ozbiljno pogođeno. Ograničenja putovanja i zdravstveni problemi dramatično su smanjili dolaske turista, što je dovelo do značajnih gubitaka prihoda. Pad sektora imao je snažan učinak na srodne industrije kao što su ugostiteljstvo i transport.

Slika 1. Prikaz inteziteta zaraze u RH

Izvor: autorica preuzela sa stranice Svjetske zdravstvene organizacije, dostupno na:

<https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=c>

Tijekom hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije dogodila se značajna krizna situacija uzrokovana pandemijom COVID-19. Dana 22. ožujka 2020., Zagreb, glavni grad Hrvatske, pogodio je najjači potres u proteklih 140 godina, što je izazvalo dodatne probleme u provedbi mjera socijalnog distanciranja koje je hrvatska Vlada već uspostavila. Ova situacija postala je još složenija kada je Hrvatska ušla u karantenu u sklopu mjera za suzbijanje pandemije. Unatoč ovim izazovima, zemlja je uspjela održati parlamentarne izbore 5. srpnja 2020., kao i lokalne izbore 16. svibnja 2021. godine. Tijekom ljeta 2020., Hrvatska je postupno ponovno otvorila svoje granice kako bi podržala turističku sezonu, koja je ključna za nacionalno gospodarstvo. Do 22. listopada

2022. godine, u Hrvatskoj je primijenjeno ukupno 5.357.755 doza cjepiva protiv COVID19, što je rezultat napora da se stanovništvo zaštiti od daljnjeg širenja virusa. Zabrinutost zbog pandemije počela je rasti odmah nakon što su postali jasni njezini međunarodni učinci, osobito u Kini. Posebna zabrinutost postojala je zbog mogućnosti unosa virusa u Hrvatsku, s obzirom na prisutnost kineskih radnika koji su radili na izgradnji Pelješkog mosta. Kao odgovor na potencijalnu prijetnju, neke institucije u Hrvatskoj poduzele su preventivne mjere. Zračne luke diljem zemlje bile su spremne i započele su s provedbom pasivnih mjera predostrožnosti. Ministarstvo zdravstva izdalo je upute putnicima u Kinu, preporučujući im izbjegavanje kontakta s bolesnim osobama, životinjama i tržnicama te održavanje visokih higijenskih standarda. Pandemija je naglasila potrebu za boljom zdravstvenom infrastrukturom. Ulaganja u zdravstvo i sustave hitnog odgovora postala su prioritet za poboljšanje otpornosti na buduće zdravstvene krize.

S dolaskom novog ministra zdravstva, Vilija Beroša, koji je na tu poziciju stupio 31. siječnja 2020. nakon razrješenja Milana Kujundžića, Vlada Republike Hrvatske dodatno je pojačala svoje napore u borbi protiv pandemije. Premijer Andrej Plenković istaknuo je problem s koronavirusom kao jedan od glavnih razloga za promjenu na čelu Ministarstva zdravstva. Istog dana kada je preuzeo dužnost, Beroš je održao sastanak s Kriznim stožerom Ministarstva povodom epidemije te je najavio formiranje Nacionalnog kriznog stožera za pandemiju COVID-19 (Čavrak, 2021).

Već 2. veljače 2020. godine, Hrvatski zavod za javno zdravstvo (HZJZ) uveo je posebne mjere zdravstvenog nadzora za osobe koje dolaze iz Kine ili su nedavno boravile u toj zemlji. Sljedećeg dana, Beroš se sastao sa Stelom Kyriakidou, europskom povjerenicom za zdravlje i sigurnost hrane, i Janezom Lenarčičem, europskim povjerenikom za humanitarnu pomoć i upravljanje krizama, kako bi raspravili o situaciji s koronavirusom. Nakon sastanka ministara zdravstva EU-a 13. veljače, Beroš je izjavio kako je zatvaranje granica EU-a moguće kao mjera za suzbijanje pandemije.

Dodatno, 21. veljače 2020., Beroš je donio odluku o uspostavljanju karantenske jedinice u Klinici za infektivne bolesti "Dr. Fran Mihaljević" u Zagrebu, namijenjene osobama sa sumnjom ili potvrđenom zarazom koronavirusom. Prvi hrvatski državljanin koji je bio u karanteni u toj jedinici bio je putnik s kruzera Diamond Princess. Iako nije imao simptome, preventivno je stavljen u 14-dnevnu karantenu. Premijer Plenković je naglasio da će se Krizni stožer sastajati svakodnevno te da će Vlada poduzeti sve potrebne mjere kako bi spriječila širenje virusa. Hrvatsko gospodarstvo, uvelike ovisno o turizmu, bilo je

ozbiljno pogođeno. Ograničenja putovanja i zdravstveni problemi dramatično su smanjili dolazke turista, što je dovelo do značajnih gubitaka prihoda. Pad sektora imao je snažan učinak na srodne industrije kao što su ugostiteljstvo i transport.

4.2. Utjecaj pandemije na gospodarske sektore

Pandemija COVID-19 rezultirala je najvećim i najoštrijim mirnodopskim padom gospodarske aktivnosti u modernoj povijesti. Utjecaj je dramatično varirao među sektorima gospodarstva. Konkretno, usluge visokog kontakta kao što je turizam su akutno stradale, dok su one koje olakšavaju nekontaktne aktivnosti, poput ICT podrške ili pružanja usluga, jedva pogođene (Čavrak, 2021). Ipak, kriza je gurnula Hrvatsku prema provedbi strukturnih reformi usmjerenih na bolje upravljanje, digitalizaciju i učinkovitost javnog sektora, s ciljem izgradnje otpornijeg i konkurentnijeg gospodarstva.

Pandemija COVID-19 imala je dubok i sveobuhvatan utjecaj na gospodarstvo Hrvatske, ističući ranjivosti i izazove s kojima se suočava zemlja. S obzirom na to da hrvatsko gospodarstvo u velikoj mjeri ovisi o turizmu, koji čini značajan udio u BDP-u, pandemija je uzrokovala dramatičan pad prihoda u tom sektoru. Ograničenja putovanja, zatvaranje granica i mjere socijalnog distanciranja rezultirali su smanjenjem broja turista, što je dovelo do naglog pada turističke potrošnje. U 2020. godini, Hrvatska je zabilježila pad BDP-a od oko 8,4%, što je jedan od najvećih padova u Europskoj uniji.

Osim turizma, pandemija je utjecala i na druge sektore gospodarstva, uključujući industriju, maloprodaju i uslužne djelatnosti. Zatvaranje poduzeća, prekid lanca opskrbe i smanjenje potrošnje doveli su do pada industrijske proizvodnje i rasta nezaposlenosti. Vlada Republike Hrvatske pokušala je ublažiti te učinke nizom mjera, uključujući financijsku pomoć poduzećima, subvencioniranje plaća i potporu za očuvanje radnih mjesta. Ove mjere, uz potporu iz fondova Europske unije, pomogle su u smanjenju negativnih posljedica pandemije na gospodarstvo.

Unatoč ovim mjerama, pandemija je ostavila dugoročne posljedice na hrvatsko gospodarstvo. Fiskalni deficit i javni dug su porasli, što je dodatno opteretilo već ranjiv fiskalni okvir. Istovremeno, pandemija je ubrzala određene strukturne promjene, poput digitalizacije i prelaska na rad na daljinu, što bi moglo dugoročno poboljšati produktivnost i konkurentnost gospodarstva.

Pandemija je također naglasila potrebu za diversifikacijom gospodarstva i smanjenjem ovisnosti o turizmu. U budućnosti, ključni izazov za Hrvatsku bit će osigurati održiv oporavak koji uključuje jačanje drugih sektora gospodarstva, poput industrije i poljoprivrede, te poticanje inovacija i poduzetništva. Iskorištavanje sredstava iz EU fondova za oporavak i otpornost bit će ključno za financiranje ovih promjena i osiguravanje dugoročne ekonomske stabilnosti.

Iako je kriza intenzivirala postojeće trendove, kao što su digitalizacija, promjene u globalnim lancima vrijednosti i zelena tranzicija, neki su sektori u boljem položaju da imaju koristi od njih od drugih. Za uspješno olakšavanje ovih procesa bit će potrebne odgovarajuće politike. Brža digitalna tranzicija može proizvesti nove izazove politike u smislu veće koncentracije tržišne moći u nekim sektorima ili neusklađenosti tržišta rada. Priroda digitalnih tehnologija, koju karakteriziraju niski troškovi reprodukcije i jaki mrežni učinci, može rezultirati dinamikom pobjednika koji uzima većinu, što potencijalno utječe na stupanj konkurencije. U sektoru maloprodaje, na primjer, očekuje se da će sposobnost ulaganja u digitalne alate povećati tržišnu moć velikih maloprodajnih tvrtki.

Čini se da su trendovi digitalnih vještina u interakciji s pandemijom i njezinim društvenim, političkim, ekonomskim, ekološkim i demografskim napetostima, kombinirajući se kako bi se ubrzala rekonfiguracija proizvodnih i uslužnih sustava. Ova rekonfiguracija postojećih vještina i usvajanje digitalnih vještina ne utječe samo na trendove zapošljavanja, već i na način na koji radimo i doživljavamo svoje mentalno i fizičko zdravlje, možda čak i dugo nakon završetka krize (Buheji i suradnici, 2020). Uloga digitalne tehnologije značajno je porasla pod COVID-19. Na primjer, digitalne tehnologije utjecale su na način na koji tvrtke traže glave tijekom bolesti COVID-19, kao i na način na koji se proizvodi i usluge proizvode i isporučuju. Tijekom izbijanja bolesti – ebole 2014. – 2016. i COVID-19 2019., među ostalim – usvajanje robota i digitalnih alata ubrzava se, posebno kada je utjecaj na zdravlje ozbiljan i povezan s potencijalnim ekonomskim gubicima ili ekonomskim krizama.

Poduzetništvo u svijetu nakon pandemije dodatno će se stopiti s digitalnom ekonomijom. To će biti u obliku poduzetnika koji će sve više prodavati proizvode na digitalnim platformama, koristeći digitalne alate poput TikToka za marketing i oslanjajući se na platforme kao što je Kickstarter za financiranje. Štoviše, vjerujemo da će poduzetnici i dalje nastojati koristiti vršnjake u online zajednicama za razvijanje prilika, dobivanje pomoći s problemima i pronalaženje suradnika. Ključna implikacija je da, dok su poduzetnici u prošlosti često fizički radili rame uz rame kako bi razvili svoje poslovanje

na lokalnoj razini, u budućnosti će takve granice igrati sve manju ulogu. Može se pokrenuti posao u Gani, raditi s programerom u Indoneziji, pronaći stručnjaka za marketing u Parizu, osigurati financiranje putem Kickstartera i prodavati proizvod putem digitalne platforme (Block i suradnici, 2021).

Drugim riječima, COVID-19 potiče tranziciju poduzetničke ekonomije u digitalnu, bestjelesnu ekonomiju. Sljedeća velika tehnologija koja će se usvojiti u velikoj mjeri vjerojatno će biti 5G. Korištenje umjetne inteligencije u velikim razmjerima se forsira, ali možda neće biti relevantno najranije do 2025. godine. Kvantno računalstvo također se forsira, ali vjerojatno neće utjecati na mala poduzeća prije 2030. Sva mala poduzeća moraju biti spremna za „novu normalu” digitalno vođenog gospodarstva. Mnogi su dobro pozicionirani, ali drugi se osjećaju nesigurno zbog izazova u pristupu kapitalu, alatima i obuci, kao i zbog mjerenja uspjeha. Tijekom pandemije takozvana napredna mala poduzeća uložila su više nego dvostruko više novca u digitalne alate od takozvanih nesigurnih malih poduzeća.

Radno okruženje iz temelja se promijenilo s digitalizacijom i fleksibilizacijom rada koje su dobile značajan poticaj. Ove promjene vjerojatno čine tvrtke otpornijima na buduće šokove. Iako su samozaposleni u početku bili teže pogođeni pandemijom COVID19 od većih tvrtki u SAD-u i Europi, postoji razlog za optimizam jer, za milijune malih i srednjih poduzeća kojima još uvijek nedostaju vještine, tehnologiju i resurse, usvajanje digitalnih alata je nadohvat ruke uz ispravan način razmišljanja, strategiju, pristup digitalnim tehnologijama svjetske klase i obuku (Fairlie i Fossen, 2021).

Kako radni svijet postaje fleksibilniji, vjerojatno će u budućnosti biti prihvaćeni mješoviti oblici rada na daljinu i fizičkog rada (osobito u timovima). Međutim, također smo naučili da rad na daljinu ne može u svim slučajevima dovoljno zamijeniti osobne susrete. Stoga vjerujemo da će društvo i radni svijet ponovno naučiti cijeniti takve osobne susrete i da će se oni u budućnosti drugačije vrednovati. Buduća istraživanja možda će morati bolje razumjeti ulogu osobnih susreta i vještina, koje će se zajedno s tehnologijom više cijeniti u budućnosti.

Pandemija COVID-19 ubrzala je usvajanje tehnologija automatizacije i rada na daljinu, što bi moglo značajno promijeniti strukturu tržišta rada. Ova transformacija tržišta rada mogla bi dovesti do povećane potražnje za visokokvalificiranim i visoko plaćenim radnim mjestima, dok bi se istovremeno smanjila dostupnost poslova koji zahtijevaju niže razine vještina (Ferenčić i Sertić, 2021). Posebno su ranjivi sektori usluga, gdje bi automatizacija i prelazak na digitalne platforme mogli dovesti do daljnjeg smanjenja

radnih mjesta u nižim razredima vještina i nejednake raspodjele plaća, produbljujući već postojeće društvene i ekonomske nejednakosti.

Pandemija koronavirusa 2020. godine imala je razarajući učinak na gotovo sve sektore gospodarstva, od industrija poput kino dvorana i kozmetičkih salona, do ključnih infrastrukturnih objekata poput skladišta i pogona za preradu mesa. Mnoga poduzeća suočila su se s ozbiljnim izazovima, uključujući prekide u lancima opskrbe, drastičan pad potražnje za proizvodima i uslugama, nestašice ključnih sirovina i zaliha, te prisilna zatvaranja koja su nametnule državne vlasti u pokušaju suzbijanja širenja virusa. Ovi problemi dodatno su otežali poslovanje, dovodeći mnoga poduzeća na rub opstanka, dok su neka bila prisiljena trajno zatvoriti svoja vrata (Čavrak, 2021).

U ovoj kriznoj situaciji, uloga vlada postala je presudna. Građani i poduzeća su se u velikoj mjeri oslanjali na svoje vlade, tražeći pomoć, smjernice i pravovremene informacije kako bi se nosili s novonastalom situacijom. Vlade i javne institucije bile su suočene s izazovom donošenja brzih i učinkovitih mjera za ublažavanje ekonomskih posljedica pandemije. Ključan korak u tom procesu bilo je precizno ocjenjivanje situacije, kako bi se shvatio opseg i razmjer poteškoća s kojima su se suočavali različiti sektori i skupine unutar društva.

4.3. Programi i mjere za gospodarski oporavak

Nacionalne politike i politike EU-a i dalje će biti ključne u obuzdavanju gospodarskog učinka pandemije, promicanju oporavka i oblikovanju prirode budućeg rasta. Trenutni politički odgovori pružili su važnu podršku tvrtkama i radnicima kojima je potrebna. Ipak, sama veličina i postojanost šoka vjerojatno će potaknuti poslovne neuspjehe i smanjenje zaposlenosti u pogođenim sektorima u budućnosti i dovesti do preraspodjele resursa unutar, ali vjerojatno i među sektorima.

Budući da kreatori politika žele više pothvata visokog rasta za oporavak od krize, njihov interes za poduzetnike vođene prilikama mogao bi rasti. Ljudski i društveni kapital, uključujući mreže za poduzetništvo, mogu biti važni za pronalaženje izvora financiranja poduzetništva. Konačno, istraživanje bi također trebalo analizirati učinke učinka i istražiti mogu li i kako različiti izvori financiranja, osim pokretanja tijekom krize COVID-19, utjecati na dugoročnu poduzetničku izvedbu, opstanak i visok rast (Block i suradnici, 2021).

Politike financijske potpore važne su za pružanje potpore malim poduzećima i pojedinačnim poduzetnicima s tim da se mehanizmi i opseg takve potpore znatno razlikuju između zemalja OECD-a i onih koje nisu članice OECD-a. Stoga bi razumijevanje uzroka i posljedica politika financiranja malih i srednjih poduzeća u eri COVID-19 bilo intrigantno i ključno i za akademske istraživače i za kreatora politika. Buduća bi istraživanja također mogla ispitati oblikuju li institucionalne i razvojne heterogenosti političke razlike u vezi s dionicima, jedinicom financiranja i oblikom financiranja (npr. bespovratna sredstva, zajmovi, kapital itd.) i kako djeluju heterogenosti u institucionalnoj i razvojnoj fazi. U tom smislu, pandemija je prirodni eksperiment. Kritika programa financijske potpore je da se često nisu prikupljali podaci o zahtjevima za kredite koji su odbijeni (Fairlie i Fossen, 2021). Ovo je važan podatak koji bi se trebao prikupiti za buduća istraživanja o javnoj potpori malim poduzećima i poduzetnicima kako bi se procijenila potražnja i nezadovoljena potreba za tim zajmovima, posebno od strane manjinskih poduzeća u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju.

Kao i u slučaju Sjedinjenih Američkih Država, sredstva JPP-a i EIDL-a dodijeljena su za potporu poduzećima, a ključno je pratiti tko dobiva sredstva i na koji način ona pomažu malim poduzećima da postanu otpornija i rastu tijekom krize. Tijekom prve faze pandemije, golema vladina potpora usporila je izlazak tvrtki. Međutim, može se tvrditi da sredstva nisu bila učinkovito potrošena i da su mehanizmi javne potpore usporili industrijsku dinamiku. Stoga je važan izazov za svijet nakon pandemije revitalizirati stope ulaska i stimulirati prilagodbu tehnologije, a istovremeno poticati usvajanje novih poslovnih modela koji obnavljaju produktivnost i rast iznad razina prije krize.

U tom kontekstu, istraživanje industrijske dinamike može pomoći da se doprinese postojećim dugoročnim izazovima s kojima se suočavaju moderna društva, kao što su digitalizacija, dekarbonizacija i održivi prosperitet. Gledajući unaprijed, vlada i kreatori politike možda će htjeti osmisliti intervencije financijske politike koje će ublažiti utjecaje pandemije na mala poduzeća. Buduća bi se istraživanja trebala usredotočiti na izravne politike, poput zajmova s nultom kamatom, subvencija i bespovratnih sredstava.

Prema autoru, u ovom posebnom broju, mjere bi trebale biti usmjerene na podskupine, tvrtke koje se uvelike oslanjaju na opskrbne lance i mala poduzeća bez stabilnih odnosa s bankom. Razumijevanje učinaka međudjelovanja između podrške likvidnosti, s jedne strane, i privremenih prilagodbi režima nesolventnosti, s druge strane, pružit će važnu lekciju iz krize izazvane COVID-19. Daljnja bi se istraživanja mogla

usredotočiti na međuigru ova dva instrumenta budući da se pretpostavlja da bi oni mogli obeshrabriti tvrtke koje se bore da napuste tržište (Meurer i suradnici, 2021).

Globalna ekonomska recesija koja je zahvatila svijet 2020. godine uslijed pandemije COVID-19 rezultirala je značajnim poremećajima na tržištima. Globalna tržišta dionica pretrpjela su najgori pad od 1987. godine, a u prva tri mjeseca 2020. gospodarstva zemalja članica G20 zabilježila su pad od 3,4% u odnosu na isto razdoblje prethodne godine (Eurostat, 2020) (Čavrak, 2021). Kako bi ublažila ekonomske posljedice pandemije, hrvatska Vlada je 1. travnja predstavila drugi paket ekonomskih mjera. Među ključnim mjerama bilo je povećanje neto minimalne plaće s 3.250 HRK na 4.000 HRK (725 EUR), dok je država preuzela na sebe plaćanje doprinosa na minimalnu plaću do iznosa od 1.460 HRK (192 EUR). Tvrtke koje su bile prisiljene obustaviti rad ili su bile ozbiljno pogođene pandemijom bile su djelomično ili potpuno oslobođene plaćanja poreza na dobit, dohodak i doprinosa.

Svjetska banka je 9. travnja prognozirala smanjenje hrvatskog BDP-a za 6,2%, uz očekivani rast stope nezaposlenosti na 9%. Međunarodni monetarni fond (MMF) je 14. travnja predvidio još nepovoljniji scenarij, s predviđenim padom BDP-a od 9% do kraja 2020. godine. Međutim, MMF je također predvidio oporavak s rastom BDP-a od 6,2% u 2021., dok je Svjetska banka prognozirala nešto skromniji rast od 4,6% (Svjetska banka, 2021). Dana 19. travnja, Ekonomski institut je upozorio da bi hrvatski javni dug mogao narasti na 90% BDP-a, čak i u najboljem slučaju, pod uvjetom da se kriza završi u sljedeća tri mjeseca. Europska komisija je 6. svibnja predvidjela pad hrvatskog BDP-a za 9,1% do kraja godine, s mogućim oporavkom od 7,5% u narednoj godini. Međutim, 7. srpnja Europska komisija je revidirala svoja predviđanja, predviđajući još veći pad BDP-a od 10,8%, dok su predviđanja o oporavku za sljedeću godinu ostala nepromijenjena (Vlada Republike Hrvatske).

4.4. Utjecaj na poduzetništvo

Sve veći broj studija u literaturi o poduzetništvu analizira u kojoj mjeri mentalno zdravlje poduzetnika utječe na njihove aktivnosti. Daljnje studije o percepciji sagorijevanja ili općim problemima mentalnog zdravlja, s fokusom na iskustva tijekom pandemije COVID-19 u više zemalja, industrija i područja, mogle bi proširiti ono što znamo o odgovoru poduzetnika tijekom kriza i o tome kako se negativni učinci (npr.

burnout) mogu iskoristiti. COVID-19 stavio je veliki pritisak na poduzetnike, koji su doživjeli šok bez presedana za svoje poslovanje (Meurer i suradnici, 2021).

Bez mogućnosti fizičkog susreta s investitorima i klijentima, neki su poduzetnici morali smanjiti svoje poslovanje; drugi su zatvorili svoju tvrtku, a samostalni poduzetnici ostali su izoliraniji nego prije. Pandemija COVID-19 vjerojatno je bila štetna za mentalno zdravlje poduzetnika. Pandemija je natjerala poduzetnike da promisle o važnosti svog mentalnog zdravlja te da aktivno traže i uspostavljaju tehnike suočavanja. Neki poduzetnici koji doživljavaju neuspjeh mogu odlučiti da poduzetništvo nije za njih, ali očekujemo da će oni koji nastavljaju svoju poduzetničku karijeru pronaći načine kako se nositi s visokim razinama stresa. Na primjer, takvi će poduzetnici koristiti "time boxing" kako bi postali produktivniji, redovito meditirati ili koristiti digitalne alate za povezivanje s kolegama. Ti će se poduzetnici vjerojatno više usredotočiti na usklađivanje svog poslovnog i privatnog života stvaranjem radne situacije koja odgovara njihovim društvenim potrebama. U tom smislu, neki od poduzetnika koji su stradali tijekom pandemije mogli bi se vratiti mentalno jači i otporniji. Zatvaranje je vjerojatno dovelo do frustracije, usamljenosti i zabrinutosti za budućnost, što je također faktor rizika za mentalne bolesti. Buduća istraživanja mogu se usredotočiti na utjecaj izolacije i karantene na mala poduzeća, kao i na vezu između izolacije, psiholoških učinaka i poduzetništva (Fairlie i Fossen, 2021).

Rezultati budućih istraživanja mogli bi potaknuti poduzetnike na potragu za novim, održivijim i društvenijim oblicima poduzetništva, bolje razumijevanje neuspjeha i uspjeha malih poduzeća. Ovo znanje, koje je često neformalno i prešutno, predstavlja izvor bogatstva za suočavanje s novim oblicima kriza (zdravstvenih i ekonomskih). Zaštita i potpora zdravlju malih poduzeća i poduzetnika tijekom i nakon pandemije COVID-19 od ključne je važnosti jer oni imaju posebnu ulogu u razdoblju nakon krize i u očekivanom postpandemijskom bumu. Ta bi posljedica mogla biti pretežno dematerijalizirana virtualnim načinom rada i novim normama rada od kuće. Klima i zelena agenda bili bi prioritet. Velik dio poslovnih usluga bio bi beskontaktno. Zdravlje poduzetnika - fizičko i psihičko - bilo bi priznato i prepoznato kao vitalno, kako od strane samih poduzetnika, tako i od strane kreatora politika. Međutim, s obzirom na duljinu zatvaranja škola i znatno smanjenje dostupnosti vrtića, rodni jaz u poduzetništvu, koji je identificiran na početku ove krize, mogao bi se povećati u razdoblju nakon pandemije (Meurer i suradnici, 2021).

Općenito, ekonomska nejednakost između i unutar nacija također će povećati vjerojatnost zaraze koronavirusom i smrti od njega. Zemlje u razvoju sa slabim zdravstvenim sustavima i nemogućnošću socijalnog distanciranja također su odgovorne za nejednak učinak. Za ljude niskog socioekonomskog statusa i ljude u ekonomski nepovoljnom položaju u razvijenim zemljama, COVID-19 također predstavlja veći rizik od života u prenatrpanom smještaju povećavajući rizik od bolesti.

4.5. Utjecaj na vanjsku trgovinu

Tablica 1. Pregled stope rasta BDP-a, stope nezaposlenosti, uvoza i izvoza za Republiku Hrvatsku i Europsku uniju (2019. – 2022.)

Godina	BDP	BDP	Stopa Stopa rast		Uvoz	Uvoz	Izvoz	Izvoz
	(%) -	(%) -	zaposlenosti	zaposlenosti	(mlrd	(mlrd	(mlrd	(mlrd
	RH	EU	(%) - RH	(%) - EU	EUR)	EUR)	EUR)	EUR)
					- HR	- EU	- HR	- EU
2019	2.9	1.8	66.7	73.1	25.1	2,034	20.4	2,132
2020	-8.0	-5.9	61.7	70.5	22.0	1,807	18.0	1,920
2021	10.2	5.4	64.5	72.5	28.3	2,277	21.7	2,362
2022	6.3	3.5	65.5	73.2	31.2	2,578	25.2	2,679

Izvor: autorica prema: Svjetska banka za podatke o rastu BDP-a i stopi zaposlenosti, Eurostat, Svjetska trgovinska organizacija, publikacije Svjetske banke za globalne trgovinske pokazatelje

Pandemija COVID-19, koja je počela u prvom kvartalu 2020. godine, imala je dubok i složen utjecaj na globalnu ekonomiju, uključujući i vanjsku trgovinu Hrvatske. Pandemija je uzrokovala značajne promjene u trgovinskim tokovima širom svijeta, što je imalo direktni utjecaj na vanjsku trgovinu Hrvatske. Smanjenje potražnje i poremećaji u lancima opskrbe rezultirali su padom izvoza i uvoza robe i usluga. Osim toga, ograničenja putovanja, zatvaranje granica i smanjenje potrošnje doprinijeli su smanjenju turizma, što je jedan od ključnih sektora vanjske trgovine Hrvatske (Kutnji i Filipović, 2021).

Pandemija je potaknula značajne promjene u globalnim opskrbnim lancima. Prema izvješčaju Međunarodnog monetarnog fonda (IMF), Europa je vidjela značajne promjene u strukturi uvoza i izvoza, uključujući povećanu potražnju za medicinskom opremom i farmaceutskim proizvodima, dok su tradicionalni sektori poput automobilske industrije pretrpjeli pad (IMF, 2021). S druge strane, izvještaj Svjetske trgovinske organizacije (WTO) ističe kako je pandemija dovela do smanjenja globalne trgovine robom za 5,3 % u 2020. godini, što je bio jedan od najvećih padova u posljednjem desetljeću (WTO, 2024).

Pandemija COVID-19, koja je počela u prvom kvartalu 2020. godine, imala je dubok i složen utjecaj na globalnu ekonomiju, uključujući i vanjsku trgovinu Hrvatske. Pandemija je uzrokovala značajne promjene u trgovinskim tokovima širom svijeta, što je imalo direktni utjecaj na vanjsku trgovinu Hrvatske. Smanjenje potražnje i poremećaji u lancima opskrbe rezultirali su padom izvoza i uvoza robe i usluga. Osim toga, ograničenja putovanja, zatvaranje granica i smanjenje potrošnje doprinijeli su smanjenju turizma, što je jedan od ključnih sektora vanjske trgovine Hrvatske (Kutnji i Filipović, 2021).

Različiti sektori hrvatske ekonomije bili su pod različitim stupnjevima utjecaja pandemije na vanjsku trgovinu. Dok su sektorima poput turizma, ugostiteljstva i putovanja nanijele teže štete zbog ograničenja putovanja i smanjene potražnje, drugi sektori poput farmaceutike, prehrambene industrije i informatičkih usluga mogli su zabilježiti relativno stabilne ili čak povećane trgovinske aktivnosti. Pandemija je potaknula prilagodbu i transformaciju poslovnih modela kako bi se izbjegle prepreke u trgovini. Povećana digitalizacija poslovanja, uključujući online trgovinu, virtualne sastanke i elektroničke transakcije, postala je ključna za održavanje poslovnih aktivnosti i kontinuiteta trgovine. Ova digitalna transformacija može imati dugoročne posljedice na način na koji se obavlja vanjska trgovina i poslovanje u Hrvatskoj (Vrcić, 2022).

Dok su pandemija i njezini utjecaji na vanjsku trgovinu Hrvatske bili izazovni, postoji optimizam u vezi s oporavkom i budućim izgledima. Postupno smanjenje restriktivnih mjera, rastuća stopa cijepljenja i poticajne mjere podrške ekonomiji mogu pomoći u obnavljanju trgovinskih aktivnosti. Osim toga, hrvatska vlada i poslovna zajednica mogu iskoristiti prilike za diverzifikaciju trgovinskih partnera, povećanje izvoza visokovrijednih proizvoda i usluga te jačanje otpornosti ekonomije na buduće krize. U kontekstu oporavka, mnoge zemlje su implementirale mjere potpore i reforme koje su pomogle bržem oporavku od pandemije. Hrvatska bi mogla iskoristiti prilike za diversifikaciju svojih trgovinskih partnera, povećanje izvoza visokovrijednih proizvoda i

usluga te promicanje održivog razvoja kako bi ojačala otpornost svoje ekonomije na buduće krize (Svjetska banka, 2021).

Pandemija COVID-19 imala je značajan utjecaj na vanjsku trgovinu Hrvatske, izazivajući pad trgovinskih aktivnosti i poremećaje u sektorima poput turizma. Međutim, pandemija je također potaknula prilagodbu, digitalizaciju i traženje novih poslovnih prilika. Budući izgledi za hrvatsku vanjsku trgovinu ovise o sposobnosti zemlje da se prilagodi novim uvjetima, iskoristi prilike za diversifikaciju trgovinskih tokova i promovira održivi i inovativni razvoj ekonomije u budućnosti.

Prema Eurostatu (2022) pandemija COVID-19 izravno je utjecala na međunarodnu trgovinu robom; stoga su u razdoblju od siječnja do listopada 2020. vidljivi njegovi učinci na robnu razmjenu Republike Hrvatske s inozemstvom. Ukupan izvoz Republike Hrvatske u tom je razdoblju iznosio 91,2 milijarde kuna i manji je za 3,0 milijarde kuna ili 3,2 posto u odnosu na isto razdoblje 2019. Ukupan uvoz Republike Hrvatske iznosio je 142,1 milijardu kuna, što je u odnosu na isto razdoblje 2019. godine manje za 14,5 milijardi kuna, odnosno 9,3%. Vanjskotrgovinski deficit Republike Hrvatske od siječnja do listopada 2020. godine iznosio je 50,9 milijardi kuna, što je 11,5 milijardi kuna, odnosno 18,4 posto. manje nego u istom razdoblju 2019.

Najvažniji vanjskotrgovinski partneri u izvozu Republike Hrvatske su zemlje članice Europske unije. Izvoz u zemlje članice Europske unije od siječnja do listopada 2020. godine činio je 69,7 posto ukupnog izvoza i manji je za 0,9 posto u odnosu na isto razdoblje 2019. godine. Najveći vanjskotrgovinski partneri iz EU u prvih deset mjeseci 2020. godine, promatrano u kunama, bili su Njemačka – pad izvoza od 3,6% (udio u ukupnom izvozu od 13,2%), Italija – pad izvoza od 13,6% (udio u ukupni izvoz od 12,5%) i Slovenija – pad izvoza od 5,0% (udio u ukupnom izvozu od 10,5%). Najveći vanjskotrgovinski partneri izvan EU s kojima je RH ostvarila robnu razmjenu u prvih deset mjeseci bile su susjedne zemlje Bosna i Hercegovina te Srbija. U promatranom razdoblju izvoz u Bosnu i Hercegovinu smanjen je za 16,2% (udio u ukupnom izvozu od 8,7%), dok je izvoz u Srbiju smanjen za 0,2% (udio u ukupnom izvozu od 4,7%) (Eurostat, 2022). Promatrajući ukupan izvoz Republike Hrvatske u prvih deset mjeseci 2020. godine, najviše se izvozilo električnih strojeva, aparata i uređaja, u vrijednosti od 6,8 milijardi kuna, nafte i naftnih derivata, u vrijednosti od 6,4 milijarde kuna, te medicinskih i farmaceutskih proizvoda. proizvoda, vrijedne 6,2 milijarde kuna.

Istodobno, ukupni uvoz Republike Hrvatske iznosio je 142,1 milijardu kuna. U prvih deset mjeseci 2020. godine najviše su se uvozili lijekovi i farmaceutski proizvodi u

vrijednosti od 10,3 milijarde kuna, cestovna vozila u vrijednosti od 9,3 milijarde kuna te nafta i naftni derivati u vrijednosti od 8,5 milijardi kuna. Najvažniji vanjskotrgovinski partneri u uvozu Republike Hrvatske također su bile zemlje članice Europske unije. Uvoz iz zemalja članica EU od siječnja do listopada 2020. godine činio je 80,2% ukupnog uvoza i manji je za 9,6% u odnosu na isto razdoblje 2019. godine. Značajan pad bilježi uvoz iz Italije, od 19,7% (udio u ukupnom uvozu od 12,6%), Njemačke, od 10,4% (udio u ukupnom uvozu od 15,3%) i Slovenije, od 9,3% (udio u ukupnom uvozu od 11,4%) (Eurostat, 2023).

Uvoz iz zemalja izvan EU od siječnja do listopada 2020. godine činio je 19,8% ukupnog uvoza Republike Hrvatske i manji je za 7,8% u odnosu na isto razdoblje 2019. godine.

U razdoblju od siječnja do listopada 2020. u odnosu na isto razdoblje 2019. smanjen je i uvoz iz najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera izvan EU; na primjer, uvoz iz Bosne i Hercegovine smanjen je za 5,6% (udio u ukupnom uvozu od 2,9%). Značajno povećanje uvoza bilježi uvoz iz Kine (23,4%), koji se odnosi na električne strojeve, aparate i uređaje.

Pandemija COVID-19 imala je značajan utjecaj na globalnu ekonomiju, uključujući i vanjsku trgovinu. Hrvatska, kao mala otvorena ekonomija, nije bila izuzetak. Pandemija je rezultirala smanjenjem globalne potražnje i poremećajima u lancima opskrbe, što je dovelo do pada obujma vanjske trgovine Hrvatske. Smanjenje izvoza robe i usluga, posebno u sektorima poput turizma i ugostiteljstva, imalo je značajan negativan utjecaj na gospodarstvo zemlje. Pandemija je potaknula promjene u strukturi trgovine, s povećanom potražnjom za određenim proizvodima poput medicinske opreme i prehrambenih proizvoda, dok su drugi sektori, poput tekstila i automobilske industrije, pretrpjeli pad potražnje. Poremećaji u lancima opskrbe, zatvaranje granica i ograničenja putovanja prouzročili su poteškoće u logistici, što je dodatno otežalo izvoz i uvoz robe (Vrcić, 2022).

Turizam je jedan od ključnih sektora hrvatske ekonomije, ali je pretrpio značajne gubitke zbog pandemije. Obnova turizma bit će ključna za oporavak gospodarstva, ali će zahtijevati inovativne strategije i marketinške napore kako bi se povratila povjerenje putnika i turista. Ovisnost o određenim tržištima može predstavljati rizik u slučaju globalnih poremećaja poput pandemije. Hrvatska bi trebala razvijati nove trgovinske partnere i diversificirati svoje izvozne tržišta kako bi smanjila rizike i osigurala stabilnost u vanjskoj trgovini.

Pandemija je ubrzala proces digitalne transformacije u mnogim sektorima. Hrvatska treba ulagati u digitalizaciju poslovanja i infrastrukture kako bi poboljšala konkurentnost svojih proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu. Regionalna suradnja može pružiti mogućnosti za jačanje trgovinskih veza i razmjenu resursa među susjednim zemljama. Hrvatska bi trebala nastaviti razvijati regionalne inicijative i sporazume koji potiču trgovinu i investicije (Barać, 2021). Pandemija je također istaknula važnost određenih sektora poput zdravstva, informacijske tehnologije i digitalne ekonomije. Hrvatska bi trebala identificirati potencijalne sektore rasta i ulagati u njihov razvoj kako bi diversificirala gospodarstvo i stvorila nova radna mjesta. Tranzicija prema održivom i zelenom gospodarstvu pruža mogućnosti za razvoj novih proizvoda i usluga te privlačenje investicija u sektore poput obnovljivih izvora energije, energetske učinkovitosti i zaštite okoliša.

Vanjska trgovina Hrvatske nakon pandemije suočava se s nizom izazova, ali i pruža brojne mogućnosti za oporavak i rast gospodarstva. Diversifikacija trgovinskih veza, ulaganje u ključne sektore rasta i jačanje regionalne suradnje bit će ključni faktori za uspješan oporavak i dugoročni prosperitet Hrvatske u razdoblju nakon pandemije. Pandemija COVID-19 imala je značajan utjecaj na vanjsku trgovinu Hrvatske, kao i na globalne trgovinske tokove. Kriza je izazvala poremećaje u opskrbnim lancima, smanjenje potražnje za određenim proizvodima i uslugama, kao i uvođenje različitih restriktivnih mjera koje su dodatno otežale međunarodnu trgovinu.

5. EKONOMSKE POLITIKE U KRIZNIM RAZDOBLJIMA

Ekonomije su tijekom povijesti često bile pogođene krizama koje su zahtijevale brze i učinkovit odgovore. Krize, bilo da su rezultat financijskih slomova, prirodnih katastrofa ili drugih šokova, često su stavljale na test sposobnost vlada i ekonomskih politika da stabiliziraju i obnove ekonomiju. Ekonomskih politika u kriznim razdobljima ključne su za smanjenje negativnih posljedica krize i za postavljanje temelja za budući oporavak (Stiglitz, 2009). Ekonomske krize, kao što su financijske krize, globalne pandemije ili geopolitički sukobi, zahtijevaju od vlada da provedu ciljane ekonomske politike za ublažavanje negativnih učinaka i poticanje oporavka. Cilj je tih politika stabilizirati gospodarstvo, podržati najteže pogođene sektore i postaviti temelje za dugoročni rast.

Kada se govori o ekonomskim politikama u kriznim razdobljima, važno je razumjeti da postoje različiti pristupi koji vlade mogu primijeniti. Politike mogu uključivati fiskalne mjere, monetarne mjere, reforme u regulaciji i institucionalne promjene. Svaka od ovih politika ima za cilj ublažavanje učinaka krize i poticanje gospodarskog oporavka. Vlade često uvode pakete poticaja kako bi potaknule gospodarsku aktivnost. Fiskalna politika, koja uključuje promjene u javnoj potrošnji i oporezivanju, često se koristi za stimulaciju ekonomske aktivnosti. U vrijeme krize, vlade mogu povećati javnu potrošnju na infrastrukturne projekte, socijalne programe i druge javne usluge kako bi stvorile radna mjesta i potaknule potražnju. Također, mogu smanjiti poreze kako bi povećale raspoloživi dohodak kućanstava i tvrtki. Ove mjere mogu pomoći u poticanju potrošnje i investicija, što može ubrzati ekonomski oporavak (Pearson i suradnici, 1997). Državna potrošnja na zdravstvenu skrb, naknade za nezaposlene i socijalne programe često se povećava kako bi se podržalo pogođeno stanovništvo. Ta potrošnja može pomoći ublažiti društveni učinak krize i održati razinu potrošačke potrošnje. Monetarna politika, koju provode središnje banke, uključuje promjene u kamatnim stopama i operacije na otvorenom tržištu kako bi utjecale na novčanu masu i troškove zaduživanja. Tijekom krize, središnje banke mogu smanjiti kamatne stope kako bi jeftinije poticale zaduživanje i potrošnju. Također mogu primjenjivati kvantitativno olakšanje, što uključuje kupnju državnih i privatnih obveznica kako bi povećali likvidnost u financijskom sustavu (Felton i Reinhart, 2011).

Reforme u regulaciji mogu biti ključne za rješavanje strukturalnih problema koji su uzrokovali krizu. Uvođenje novih pravila i regulacija može pomoći u stabilizaciji

financijskog sektora i sprječavanju budućih kriza. Na primjer, jačanje nadzora i regulacije financijskih institucija može smanjiti rizike povezane s neodgovornim ponašanjem i spekulacijama.

Upravljanje krizom često zahtijeva i institucionalne promjene. Jačanje institucija, poboljšanje vladavine i borba protiv korupcije mogu doprinijeti učinkovitijem odgovoru na krize i boljem upravljanju ekonomskim resursima.

Hrvatska je u posljednjem desetljeću bila suočena s različitim krizama, uključujući globalnu financijsku krizu iz 2008. godine i Europsku dužničku krizu, a kasnije i pandemiju COVID-19. Svaka od ovih kriza zahtijevala je specifične ekonomske politike i odgovore (Čavrak, 2021). Tijekom globalne financijske krize, Hrvatska je primijenila različite fiskalne i monetarne mjere kako bi stabilizirala ekonomiju. Vlada je povećala javnu potrošnju na infrastrukturne projekte i usvojila porezne olakšice za tvrtke kako bi potaknula investicije. Središnja banka smanjila je kamatne stope kako bi olakšala pristup financiranju i potaknula ekonomsku aktivnost. Međutim, usprkos ovim mjerama, Hrvatska je nastavila suočavati se s izazovima, uključujući visoki stupanj nezaposlenosti i dug. Tijekom Europske dužničke krize, Hrvatska je bila prisiljena implementirati rigorozne fiskalne reforme kako bi zadovoljila kriterije Europske unije i osigurala financijsku pomoć. Ove reforme uključivale su smanjenje javne potrošnje, povećanje poreza i provođenje strukturnih reformi s ciljem poboljšanja efikasnosti i konkurentnosti gospodarstva.

Pandemija COVID-19 predstavljala je novi izazov, s dramatičnim posljedicama na gospodarstvo. Hrvatska je uvela mjere potpore za očuvanje radnih mjesta i pomoć poduzećima pogođenim pandemijom, uključujući subvencije za plaće i potpore za likvidnost. Također je usvojila mjere za poticanje turizma, koji je bio posebno pogođen krizom. Središnja banka nastavila je primjenjivati akomodativne monetarne politike kako bi podržala ekonomsku aktivnost (Vrcić, 2022).

Hrvatska je kroz svoje odgovore na globalne i lokalne krize pokazala kako različite ekonomske politike mogu utjecati na stabilnost i otpornost gospodarstva. Analizom ovih politika možemo bolje razumjeti kako se prilagoditi budućim krizama i razviti učinkovitije strategije za očuvanje ekonomske stabilnosti i rasta.

5.1. Uloga članstva Republike Hrvatske u Europskoj uniji u promicanju gospodarske stabilnosti, otpornosti i konkurentnosti

Članstvo Republike Hrvatske u Europskoj uniji predstavlja ključan element u oblikovanju njezine ekonomske stabilnosti, otpornosti i konkurentnosti. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine otvorio je nova vrata za gospodarstvo zemlje, pružajući pristup jedinstvenom tržištu, fondovima Europske unije i brojnim politikama koje su usmjerene na jačanje gospodarskih performansi i održivosti. Ovaj dio rada istražuje kako članstvo Hrvatske u EU-u doprinosi ekonomskim ciljevima zemlje, analizirajući utjecaj na stabilnost, otpornost i konkurentnost hrvatskog gospodarstva.

Utjecaj Europske unije na Hrvatsku tijekom pandemije COVID-19 bio je jako važan za ublažavanje negativnih posljedica krize na hrvatsko gospodarstvo i društvo. Najveću ulogu imale su financijske potpore kao što su EU fondovi koji su omogućili financijsku pomoć za mikro, mala i srednja poduzeća što je bilo ključno za očuvanje radnih mjesta i podršku gospodarstvu tijekom krize. Na primjer, paket mjera Europske komisije pružio je financijska sredstva za očuvanje radnih mjesta i podršku gospodarstvu, uključujući inicijative za stabilizaciju radnih mjesta i očuvanje poslovanja (Europska komisija, 2020). Ovaj paket uključivao je sredstva za smanjenje broja nezaposlenih, kao i za poticanje zapošljavanja u sektorima koji su bili najviše pogođeni pandemijom. Osim toga, Strukturni fondovi RH navode kako je EU omogućila financiranje mjera za očuvanje radnih mjesta, što je uključivalo subvencije za plaće i druge oblike pomoći. Ove mjere bile su ključne za očuvanje radnih mjesta u sektorima najpogođenijim krizom, kao što su turizam i ugostiteljstvo. Usklađene mjere omogućile su brže i efikasnije implementiranje potrebnih reformi i potpora. Na taj način se osigurala bolja suradnja između država članica. Hrvatska narodna banka je uz potporu institucija EU, mogla provoditi mjere monetarne politike koje su osigurale stabilnost deviznog tečaja i likvidnost financijskog sustava. EU je također pomogla zemljama članicama u kriznom razdoblju pružajući smjernice i podršku u zdravstvenim aspektima da bi se lakše suočile s pandemijom. Ove mjere ne samo da su omogućile kratkoročno olakšanje nego su postavile i temelje za oporavak i održivi razvoj za budućnost. (Vlada RH, 2020.)

Jedan od najznačajnijih aspekata članstva Hrvatske u Europskoj uniji je pristup jedinstvenom tržištu EU-a, koje omogućava slobodan protok roba, usluga, kapitala i ljudi. Ova integracija smanjuje barijere za trgovinu, omogućavajući hrvatskim poduzećima lakši pristup velikom tržištu od preko 450 milijuna potrošača. Kroz smanjenje trgovinskih

barijera i carinskih prepreka, hrvatski izvoznici imaju mogućnost širenja svojih tržišta, što povećava njihovu konkurentnost i potiče gospodarski rast (Ferenčić i Sertić, 2021). Također, mogućnost pristupa jedinstvenom tržištu privlači strane investicije, što doprinosi stvaranju radnih mjesta i jačanju gospodarskih sektora.

Financijska potpora iz fondova Europske unije također igra ključnu ulogu u promicanju gospodarske stabilnosti i otpornosti. EU nudi brojne fondove za poticanje regionalnog razvoja, infrastrukture, istraživanja i inovacija te obrazovanja. Hrvatska je koristila ove fondove za financiranje važnih infrastrukturnih projekata, kao što su izgradnja cesta, željeznica i energetske infrastrukture, što je značajno poboljšalo kvalitetu života i povezanost unutar zemlje (Rašković i Begović, 2021). Osim toga, EU fondovi podržavaju projekte u područjima kao što su ekologija i održivi razvoj, što doprinosi dugoročnoj održivosti i otpornosti gospodarstva na globalne promjene i izazove.

Također, važan su bila sredstva iz socijalnog fonda o očuvanju radnih mjesta. Ovaj Poziv odnosi se na financiranje mjere aktivne politike zapošljavanja pod nadležnošću Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, javne ustanove u vlasništvu Republike Hrvatske, zadužene za provedbu tih mjera. Operacija se temelji na jednoj od mjera za potporu gospodarstvu tijekom epidemije COVID-19, koju je Vlada Republike Hrvatske usvojila na sjednici 17. ožujka 2020. godine. Cilj dodjele potpore za očuvanje radnih mjesta u sektorima pogođenim pandemijom koronavirusa je zadržavanje zaposlenika te ublažavanje posljedica smanjene gospodarske aktivnosti u tim sektorima. Aktivnosti ove operacije izravno pridonose ostvarivanju Specifičnog cilja 13.i.1 iz Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali. EU je usvojila niz politika i mjera kako bi podržala gospodarstva svojih članica u kriznim vremenima. Prema informacijama iz Europske komisije, EU je implementirala strategije za podršku zapošljavanju i očuvanju gospodarstva. Ove strategije uključivale su mjere za poticanje zaposlenosti, kao i različite oblike financijske potpore za sektore koji su pretrpjeli velike gubitke. Paket mjera usmjerenih na očuvanje radnih mjesta pomogao je u smanjenju rizika od masovne nezaposlenosti i omogućio je fleksibilnost u prilagodbi tržišta rada na nove uvjete. Hrvatska vlada je, kao i EU, poduzela niz mjera kako bi ublažila negativne posljedice pandemije na gospodarstvo. Prema vladinom izvještaju usvojene su različite mjere potpore uključujući financijske poticaje za poduzeća, subvencije za plaće i druge oblike pomoći. Paket mjera uključivao je i olakšice za sektor turizma, kao i podršku za male i srednje poduzetnike. Ove mjere bile su ključne za očuvanje radnih mjesta i stabilnost ekonomije.

Utjecaj EU na Hrvatsku tijekom pandemije ne odnosi se samo na kratkoročne mjere, već i na dugoročne reforme. Pomoć EU nije samo olakšala trenutne izazove, već je također postavila temelje za dugoročni oporavak i razvoj. Korištenje EU fondova za investicije u ključne sektore kao što su infrastruktura, obrazovanje i istraživanje doprinosi jačanju otpornosti gospodarstva na buduće krize i promjene na globalnom tržištu.

Članstvo Hrvatske u EU-u također osigurava političku i ekonomsku stabilnost, koja je ključna za privlačenje investicija i očuvanje povjerenja u tržište. Kao članica EUa, Hrvatska se pridržava zajedničkih pravila i standarda, što stvara predvidljiv i transparentan poslovni okoliš. Stabilnost koju pruža članstvo u EU-u pomaže u smanjenju rizika povezanih s ekonomskim fluktuacijama i političkim neizvjesnostima. To omogućava poduzećima i investitorima da donose dugoročne odluke s većim stupnjem sigurnosti, čime se potiče ekonomski razvoj i konkurentnost.

Međutim, članstvo u EU-u također predstavlja izazove za Hrvatsku, uključujući potrebu za prilagodbom na zajedničke regulative i standarde. Harmonizacija s pravilima EU-a može zahtijevati značajne prilagodbe u zakonodavnom okviru i poslovnim praksama, što može biti zahtjevno za mala i srednja poduzeća (Čavlek, 2021). Također, prilagodba na europske standarde može uključivati troškove i vrijeme za implementaciju novih pravila. Ipak, ove prilagodbe dugoročno mogu donijeti koristi u obliku bolje integracije s tržištem EU-a i jačanja konkurentnosti.

Članstvo Republike Hrvatske u Europskoj uniji ima značajnu ulogu u promicanju gospodarske stabilnosti, otpornosti i konkurentnosti. Kroz pristup jedinstvenom tržištu, financijsku potporu iz EU fondova i političku stabilnost, Hrvatska može poboljšati svoje gospodarske performanse i povećati svoju otpornost na globalne izazove. Iako postoje izazovi povezani s usklađivanjem s europskim standardima, dugoročne koristi od članstva u EU-u omogućuju Hrvatskoj da jača svoju poziciju na globalnoj ekonomskoj sceni i potiče održivi razvoj.

6. ZAKLJUČAK

Pandemija COVID-19, kao jedan od najsnažnijih šokova u suvremenoj povijesti, imala je dubok utjecaj na globalnu ekonomiju, pri čemu nisu bili pošteđeni ni EU ni Hrvatska. Pandemija je razotkrila i pogoršala postojeće slabosti, ali je također potaknula hitnu potrebu za jačanjem otpornosti, inovacija i prilagodbe novih realnosti.

U Europskoj uniji, pandemija je dovela do značajnog pada gospodarske aktivnosti, narušavanja lanaca opskrbe, rasta nezaposlenosti i drastičnog smanjenja proizvodnje i potrošnje. Unatoč tim izazovima, EU je odgovorila nizom mjera bez presedana, uključujući paket Next Generation EU, koji je osigurao financijsku potporu za oporavak i prijelaz prema zelenoj i digitalnoj ekonomiji. Pandemija je ubrzala procese digitalizacije i usmjerila pozornost na važnost održivog razvoja, čime je dugoročno stvorila prilike za jačanje konkurentnosti i otpornosti gospodarstva EU-a.

Za Hrvatsku, pandemija je također imala duboke posljedice, s obzirom na njenu ovisnost o sektorima poput turizma, koji je bio jedan od najteže pogođenih. Hrvatska ekonomija zabilježila je značajan pad BDP-a, rast nezaposlenosti i smanjenje fiskalnih prihoda. Međutim, članstvo u EU-u pružilo je Hrvatskoj ključnu potporu kroz pristup fondovima za oporavak i mogućnost sudjelovanja u zajedničkim europskim inicijativama. Ovi faktori pomogli su stabilizirati gospodarstvo i postaviti temelje za oporavak.

Pandemija je istovremeno pokazala važnost otpornosti i fleksibilnosti ekonomskih sustava te potrebu za prilagodbom novim izazovima. Ključne lekcije uključuju važnost diverzifikacije gospodarstva, jačanje zdravstvenih i socijalnih sustava, te unapređenje digitalne infrastrukture. Dugoročno, uspješan oporavak ovisit će o sposobnosti zemalja poput Hrvatske da iskoriste dostupne resurse, provedu potrebne reforme i prilagode se globalnim promjenama u ekonomiji i društvu.

Pandemija je donijela iznimne izazove, ali i prilike za promjenu i napredak. Europska unija i Hrvatska sada imaju priliku izvući pouke iz krize, ojačati svoje ekonomske temelje i izgraditi otpornije, održivije i konkurentnije gospodarstvo koje je spremno za buduće izazove.

LITERATURA

1. Barać, A. (2021). Ekonomski razvoj i gospodarske krize: učinak pandemije COVID – 19 na hrvatsko gospodarstvo. Str. 11.-21. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/efos%3A4671/datastream/PDF/view> [pristupljeno 01. rujna 2024].
2. Block, J. H., Fisch, C., Hirschmann, M. (2021). The determinants of bootstrap financing in crises: evidence from entrepreneurial ventures in the COVID-19 pandemic. *Small Business Economics*. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-020-00445-6> [pristupljeno 29. kolovoza 2024].
3. Buheji, M., da Costa Cunha, K., Beka, G., Mavric, B., de Souza, Y., da Costa Silva, S. S., et al. (2020). The extent of covid-19 pandemic socio-economic impact on global poverty; a global integrative multidisciplinary review. *American Journal of Economics*. 10(4), str. 213-224. Dostupno na: <http://article.sapub.org/10.5923.j.economics.20201004.02.html> [pristupljeno 25. kolovoza 2024].
4. Čavrak, V. (2020). Makroekonomija krize COVID 19 i kako pristupiti njenom rješavanju. Sveučilište u Zagrebu. Znanstveni članak. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/236781> [pristupljeno 01. rujna 2024].
5. Eurostat. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat> [pristupljeno 05. rujna 2024].
6. Fairlie, R., Fossen, F. M. (2021). Did the Paycheck Protection Program and Economic Injury Disaster Loan Program get disbursed to minority communities in the early stages of COVID-19? *Small Business Economics*. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-021-00501-9> [pristupljeno 24. kolovoza 2024].
7. Felton, A., Reinhart, C. (2011). Prva financijska kriza 21. stoljeća. Zagreb: Novum
8. Ferenčić, J., Sertić, M. (2021). COVID-19 and the Croatian economy: sectoral perspective. *Ekonomski vjesnik*. Str. 101-119.
9. Kunji, Ž., Stojanović, S., (2021). Pandemija Covid-19: utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u Republici Hrvatskoj. Stručni rad. Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru. Str. 1-12. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/382178> [pristupljeno 24. kolovoza 2024].

10. Lungu, A.E. (2021). The COVID-19 pandemic. Some entrepreneurial issues. DIEM: Dubrovnik International Economic Meeting. 6(1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/380992> [pristupljeno 01. rujna 2024].
11. Meurer, M., Waldkirch, M., Schou, P.K., Bucher, E.L. Burmeister-Lamp, K (2021). Digital affordances: How entrepreneurs access support in online communities during the COVID-19 pandemic. Small Business economics. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-021-00540-2> [pristupljeno 26. kolovoza 2024]
12. Milanović, M., Stameković, M. (2022). Utjecaj pandemije Covid-19 na gospodarski učinak Europskih zemalja. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu. 40(1,2), str. 177-200. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/405487> [pristupljeno 05. rujna 2024].
13. Nuhanović, A. (2021). Siromaštvo pod utjecajem COVID-19: pregled i prognoze. Tranzicija. 24(47), str. 1-15. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/427012> [pristupljeno 05. rujna 2024].
14. Pearson, C. M., Misra S. K., Clair J.A. Mitroff I.I. (1997). Managing the Unthinkable. 26(2), str. 51-64. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/1-s2.0-S009026169790005X/first-page-pdf> [pristupljeno 30. kolovoza 2024].
15. Rašković, M., Begović, B. (2021). Macroeconomic effects of COVID-19 pandemic on Croatia. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Str. 129155.
16. Sachs, Jeffrey D. (2007). Kraj siromaštva: Ekonomske mogućnosti našeg doba. Zagreb: Algoritam.
17. Stiglitz, J. E. (2009). Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednog svijeta. Zagreb: Algoritam.
18. Sučević, D. (2010). Krizni menadžment. Zagreb: Lider press d.d.
19. Šonje, V. (2020). Kratka povijest i budućnost COVID-19. EkonomskiLab. Dostupno na: <https://arhivanalitika.hr/blog/kratka-povijest-i-buducnost-covid-19/> [pristupljeno 25. kolovoza 2024].
20. Tipurić, D., Kružić, D., Lovrinčević, M. (2012). Strategije u kriznim uvjetima. Strateški menadžment, knjiga u tisku. Zagreb
21. Vlada Republike Hrvatske. Vlada prihvatila paket mjera za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije koronavirusa. Dostupno na:

<https://vlada.gov.hr/vijesti/vladaprihvatala-paket-mjera-za-pomoc-gospodarstvu-uslijed-epidemijekoronavirusa/29018> [pristupljeno 01. rujna 2024].

22. Vrcić, A. (2022). Promjene i trendovi nastali u trgovini maloprodaje tijekom pandemije uzrokovane koronavirusnom bolesti (Covid 19). Praktični menadžment. Zagreb. Str. 40-66.
23. Yordanova, D. (2020). Study of the factors, symptoms and causes of crisis in certain business organizations in Veliko Tarnovo. Trakia Journal of Sciences. 18(3) 238-243. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/348202613_Study_of_the_factors_symptoms_and_causes_of_crisis_in_certain_business_organizations_in_Veliko_Tarnovo [pristupljeno 30. kolovoza 2024].

POPIS SLIKA

Slika 1. Prikaz inteziteta zaraze u RH

POPIS TABLICA

Tablica 1. Pregled stope rasta BDP-a, stope nezaposlenosti, uvoza i izvoza za Republiku Hrvatsku i Europsku uniju (2019. – 2022.)

POPIS KRATICA I SIMBOLA

BDP – bruto domaći proizvod

% - postotak

EU – Europska Unija

RH – Republika Hrvatska

Mlrd. – milijarda

MMF – Međunarodni monetarni fond